

խորամանկութիւն ալ չ'ըլլար. այնչափ հնարա-
գետ են բնափիոնամուղք, որ խկոյն խաբէութիւնը
կ'իմանան, երբ իրենց փոխանակ բնափիոնի հե-
ղովին՝ ըսով լին շշիկ մը տրուի: Միայն հիւան-
դանոցի մը մէջ, եւ այն՝ խիստ հակողութեան եւ
հանապազօրեայ բժշկական խնամոց ներքեւ, եւ
կիրթ եւ իրենց պաշտօնը սրտի մօտք կատարող
հիւանդապահներով կարելի է զերեւի բնափիոնի
գործածութենէն ետ կեցընել: Թէ բնափիոնամո-
լին ապաքինութեան համար անմիջապէս եթէ
տակաւ առ տակաւ բնափիոն հեռացընելը ամե-
նէն յարմար ըլլայ, յայտմ բժէշկը իրարու հա-
մամտ չեն: Առաջին դէպքին մէջ ստուգիւ-
ցաւալի արկածներ տեսի կ'ուենան. բնափիո-
նամուղք կը կատարեն, կը յիմարին, ջղաձգութիւն
կ'ուենան, անձնապահութեան փորձ կը փորձեն,
միանգամայն կը տկարանան, իրենց երակը կա-
մայ եւ տկար կը բաբախէ: Անմայն ինչ այն-
պիսի արկած մը կը սպառնայ, զոր որչափ ալ
չուտով առաջն առնելու համար բնափիոն ներ-
մուծուի, չ'օգտեր. եւ եթէ այս՝ քնդ մէջ պա-
տահի, այն ատեն վտանգը կրկին է: Պակայն շատ
անգամ՝ այս ճգնաժամը յաջողութեամբ կ'անցնի
առանց վտանգի. եւ եթէ այս փոթորիկն անցնի,
յաճախագոյն բնափիոնամուղք կ'ազատին ընդ
միշտ: Ցախաւ կ'առողջանան. զգալի անգործու-
նէութիւնը կ'անհետանայ, զօրութիւնը կը զարթ-
նու, առողջութիւնը վերստին յետո կը գառնայ
եւ բարի առաջադրութեամբք եւ հաստատուն
խոտանամբք կը թողուն հիւանդանոցը:

Ցաւալին այն է որ ասոնց չենք կրնար վեր-
տահիլ. տակաւ առ տակաւ կը սկսի վերստին հին
ախտը: Կարի հրապուրիչ է արգիլելալ պտուղը.
կորուստը վճուալ է:

Արդի ժամանակներս բնափիոնի մուլութիւնն
ստուգիւ սպառնալից վտանգ մըն է բազմաթիւ
ընտանեաց բարեկեցութեան եւ բարօրութեան:
Միայն այն ատեն կարելի է վտանգին առջեւ
առնուլ, երբ բնափիոնաւաճառք բնափիոնը միւս
թիցներու պէս միայն բժշկաց մասնաւոր հրա-
մանաւ յաճախորդաց վաճառեն:

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՄԱՅԻՍԻ ՅԱՍՆՈՒԿԵՑԸ

ԳՈՏՄԵԿՈՆ ՎԵՂ

(Ի 4. Հ. Ի Ր Ծ Ք Ը Լ Տ Ը)

(Երբեք չ'իջար իւր ԳԵԿՏԵՐԻՐ)

ԳԼՈՒԽ Թ.

ստ օրինաց մերցելին՝
շարունակեց Շառ-
միլ դադարէ մ'ե-
տեւ, հարկ է որ
սպաննուի մասնիչը:
Պատուաւոր արք կը
հաւաքուին վճիռը
կտրելու եւ միան-
գամայն որոշելու
թէ որուն բազուկը զայն ի գործ պիտի դնէ:
Այդ պատուը գործ մըն է, եւ սպանիչ ձեռքն
արեամբ չ'ի ներկեր:

«Հազիւ թէ ապաքինած էի, ես ալ դա-
տաւորներէն մին անուանեցայ: Դողդոջուն ձեռ-
քով սեւ քար մը թողուցի քուէտուփի մէջ:
Արդարութիւնն էր ձեռքս վարողը, ոչ թէ
վերաւորեալ սիրտս: Համաշունչ հաւանութեամբ
մահաւան վճիռ էր տրուած:»

«Վիճակ հանուեցաւ թէ վճիռն ով ի
գործ պիտի դնէ. եւ վիճակն ինծի ելաւ:»

«Չարհուրեմք բան, գուցէ Ալեքսի սար-
սըռալով: Ի՞նչ բերի:»

«Համապատասխանելով օրինաց՝ պարտքս
կատարեցի:» պատասխանեց ծերունին խզուկ
ձայնով:

«Ենկնեցայ մեր բնագաւառէն. փնտռեցի
որդւոյս տունը եւ տեսայ զինքը: Հաւատարիմ՝
էր մնացած միշտ այն անմեղ արարածին, որուն
սիրոյն համար մասնիչ էր եղած: Բայց մատնու-

Թիւնն որդի պէս կը զանազանէր իւր կեանքը: Զիս տեսնելով դողաց: Գիտէր թէ ինչու էի եկած: Ոտքս ինկաւ: Արտասուքը՝ ձեռքս, արիւնը՝ զգեստս թափցին. — ազատեց Տայրը՝ դաշտն իւր որդւոյն սիրող վարսերու անագորոյն Տարկէն: Լացի թշուառին վրայ: Մահուամբ քաւեց գործած նախատիքը:»

Արտասուքը թունկուղի աչքէն սպիտակ մօրուացը վրայ կը կաթկթէր:

«Զոր պէս իւր անբախտ կնոջ նիւթականը հոգացի, յառաջ տարաւ. բայց իւր էրկան մահուանէն ետքն երկայն չապրեցաւ եւ զԱննիկան որբ թողուց:»

«Արդ անգամ մ'ալ կը Տարցընեմ քեզի, պատանի. կուզեն դժբախտ Աճմտին տեղ՝ որդիս ըլլալ:»

«Կերէ, ներէ, գոչեց Ալեքսի. չեմ կրնար: Ուրիշ մարդ մը՝ զոր այնպէս կը պատուեմ ու կը սիրեմ, ինչպէս որդի մ'իւր Տայրը, վրաս մշտնըն՝ նաւոր իրաւունք ունի. եւ արտա սա ծածուկն ալ ըսեմ՝ թէ իմ գգածմունքս ուրիշ օրիորդի մը նուիրուած են:»

«Որորմէլն, ըսաւ թունկուղը Տանգարտու թեմամբ եւ այլայլութիւն մը կը նշմարուէր իւր ձայնէն. սիրելիւ եւ սիրուելիւ վրայ կը խորհրդաւորէր, մինչդեռ այս զարհուրելի տեղս կը հիւժիս:»

«Եթէ նոյն իսկի փեթեղապուրկ ըլլայի, գոչեց Ալեքսի բորբոքած, եւ զինքը տեսնելի, աչքս էէի կրնար իրեն վերցնել, ինչու որ մեր երկուքին մէջն է մտած իւր հօրը խաւարային ստուերը, Զամիլ, իմ հոգւոյս վրայ ալ դժբախտութեան լեռ մը կայ: Ասան զի այն անձինք՝ դորոնք սրբտանց կը մեծարեմ, նոյն իսկ մեռնող մօրս վերջին տողերը՝ սոյն աղիկան Տայրը՝ իբր ոճրագործ, իբր Տայրս սպաննողը կը նշանակեն. — սակայն ասոր չեմ կրնար հաւատալ, չեմ կրնար:»

Երեսը ձեռքերովը ծածկեց: Կենդանի շարժում մը սկսաւ ուշաթափ ծերունոյն նիհար կերպարանաց վրայ տեսնուիլ եւ ասոր աչքերն՝ ներքին ժրգոյլմամբ մ'Ալեքսի վրայ բեւեռեցան:

«Պատանի, Տայրդ սպաննուած է:» Տարցուց դողդողուն ձայնով:

Ալեքսի զարմանալով մ'անոր նայեցաւ. առաջին անգամն էր, որ այն լուսեղաց ծերունին այնպիսի Տարցում մը կ'ընէր, որուն առարկան ինքն էր:

«Այո. սպաննուած է, պատասխանեց. Գաղղիա՝ գլխիդ փտեն ձիով գացած միջոցին իւր վրայ հրացան կամ ատրճանակ արձակած են:»

«Ի՛նչ է անունդ:» — Զայնը կը ինդդուէր:

«Մօրս կամաց համաձայն՝ ցայս վայր բաւրեղամիտ եւ ուսուցչի՝ Լաֆոնին անունը կը կրէի. բանին իմացայ իմ բուն անունս, որ է Ալեքսի կոմս Զուգէլքոյի:»

«Տէր Աստուած: Միքայէլ Զուգէլքոյի որդին:»

Երկու ունկնդիրները դողացին այն գոլումէն, որով ծերունին այս խօսքերս արտասրեց:

«Ի՛նչ. ուսկից գիտէք անունս, Տայրս կը ճանչնայիք:» Տարցուց Ալեքսի զարմացմամբ:

Աբորիսալն ամուր բունեց պատանոյն բաւաւոր:

«Ի՛նչ է քու գործած ոճիրդ, որուն համար զքեզ՝ Միքայէլ Զուգէլքոյի որդին՝ իբր յանցաւոր ընդ միով յարկաւ դրած են Գրիգորովիչ հետ:»

«Գրիգորովիչ. գոչեց Ալեքսի եւ ակամայ քանի մը քայլ հեռացաւ: Գրիգորովիչ է անունդ: Այս անուամբ փեթեղապուրկ ալ անձ մը կայ, որ զիս կ'ատէ ու կը հալածէ. որորմէլն անձ մըն է, որ ինծի անպատմելի նեղութիւններ է պատճառած: Այդ Գրիգորովիչը՝ որ կայսեր առնթմեաւ կացն է, թու ցեղէ՞դ է:»

«Գրեմք քեզի ալ ցաւ պատճառած է, գոչեց ծերունին: Զամիլ, լսէ՛ միանգամայն անոր: Կրնայի իրեն ներել քեզի հետ այնպէս կոչուած թեմամբ վարուելուն, անողորմութեամբ իմ զոհ ընդունելուն, — բայց չեմ կրնար ներել, որ Գրիգորովիչ մը Միքայէլ Զուգէլքոյի որդին հալածէ: Զամիլ, իմ բազուկս ալ հարկ է որ իսրատակէ այն անձն որ իւր գոյութիւնն ինձ է պարտական: Զամիլ, իրեն կ'ուզեմ երթալ. պէտք է որ փախչիմ, իրեն հետ փախչիմ եւ փեթեղապուրկ հասնիմ:»

«Գրիգորովիչ՝ կայսեր պաշտպանեալ քու որդի՞դ է:» Տարցուց Ալեքսի:

«Այո, որդեակ. լսէ թէ ինչպէս ես ալ դժբախտ եղալ իրով:»

«Օտար երկիր աղնուականի մը ծառայութեանը վրէ էի. կենս ու որդիս փեթեղապուրկ էի թողած: Ի դարձին կինս մերձ ի մահ գտայ, որդիս՝ վայրենացած: Կամքը կատարելով՝ զինուորական հաստատութիւն մը դրի զինքը: Քաջ զինուոր մ'եղաւ. բայց այնպիսի մարդ մ'ալ եղաւ, որ ամեն միջոց թեման բարեկամ էր, եւ ես իմ կյոյր սերէս տկար գնուեցայ՝ անոր պահանջմանց դէմ դնելու. — ես ինք զինքս զոհեցի անոր սիրոյն համար: Երկու անգամ անոր բովանդակ պարտքը

վճարեցի եւ օր մըն ալ դատաստանարանի քանի մը ծառայք տուն մտան եւ առջեւ փոխանա-
կադրի մը գրին՝ որ իմ անուամբ խարդախուած էր: Հաղութ է արդար ցասմամբ թուղթը բերող-
ներուն երեսը պիտի զարնէի, որդիս սննեակ մտաւ: Յգուտութեան եւ ըրած ձեւերէն իմացայ գործած յանցանքը: Կրկին խարդախութիւն էր գործած. նախ փոխանակագրին թուերն էր փո-
փոխած եւ երկրորդ իւր հօր անունը նմանցուցած: Մտածելով որ եթէ յանցանքն յերեւան ելէ՝ որդւոյս գոյութեան վտանգ կը սպառնայ, զինքը կ'անպատուէ, եւ թէ ընդ միշտ հրապարակապար-
սաւ պիտի ըլլայ, յանձն առի ոճիրը — խոտովա-
նեցայ — Սիպերիա էր վճիռը — եւ որդիս լռեց: Լռեց՝ երբ ես արտասուակեց աչքերով զինքն ընդ-
գրկեցի եւ երգութեանցի որ յաճախ լուր առաքէ, լռեց մինչեւ այսօր: Ո՛չ տող մը, մէ բարեւս-
մ'եկաւ առանձնութեանս. մեռած եմ՝ իրեն հա-
մար, մեռած եմ աշխարհի համար: — օչնէ, օչնէ եմ:»

«Ատուած զինքը դատէ, ըսաւ Ալեքսի զգածեալ. ինծի համար իրեն ամենեւին բան մը մի՛ ընել: Կը մնամ եւ հոս մինչեւ որ կայսեր հրա-
մանը՝ որ զիս հոս վտարեց զիս յետս կոչէ:»

«Ո՛չ, ինծի հետ ի միասին պիտի փախչես: Փեթերպուրկի հասնելուս պէս զինքը պիտի ստիպեմ, որ զքեզ պաշտպանէ: Երջանիկ պիտի ըլլաս ինեւ դու:»

«Երջանիկ, կրկնեց պատանին տրամու-
թեամբ: Թող որ մնամ հոս՝ Սիպերիայի ամայի տափաստանաց մէջ, միայն սա տարակոյս փա-
րատէ թէ արդեօք ֆէոտորայի հայրը՝ Կոստան-
գին Աեփուտը՝ որ հիմա՞յ Օրլովիչ անուամբ իշխան է, մարդասպան է:»

«Եղի՛ր երջանիկ, Ալեքսի Շուզէլբոյի, գոչեց Գրիգորովիչ: Յանուն Ատուծոյ կ'ըսեմ որ Կոստանգին Աեփուտը բոլորովին անմեղ է եւ քու հայրդ սպաննած չէ:»

«Օրլովիչ անմեղ: Բայց չէ. զիս կը խա-
բես, թերեւս զքեզ իսկ, ցուցում, ցուցում կ'ուզեմ:»

«Այո՛, պիտի ապացուցանեմ. Միքայէլ Շուզէլբոյին սպաննողը կը ծաննամ: Թուեցուցին արթուն աչքէն ինչամոռ-
թեան ճառագայթ մ'ինկաւ Գրիգորովիչի վրան. Հասմիլ կարգացած էր զայն՝ որ գրուած էր յոգւոյ Գրիգորովիչի:»

«Ի՛նչ է պէն թշուառին անունը:»

«Զեմ՝ կրնար հոս անոր անունն ըսել, այլ միայն ի փեթերպուրկի. հոն ամեն բան կ'իմա-

նաս: Հարկ է որ փախչինք. երբեք առիթն այս-
չափ նպաստաւոր եղած չէ: Դասնագրագետը բացակայ է. իսկ տեղագագհը՝ անհոգ անձ մը — եւ ի հարկին Հասմիլն ոսկիներն անոր աչքերը կը շլացնեն: Ես՝ որ ապուշ կը համարուիմ եւ հակողութեան տակ չեմ, ինչպէս կրնամ փախ-
չելու վայր մտածել: Ոչ որ կը կասկածի, եթէ ըսելու ըլլամ՝ թէ ընտելեցաւ հիւանդացած է եւ ես քանի մ'օր զինքը պիտի դարմանեմ: Ուրեմն ելնիք ճամբայ, հոս կենալ այլ ինծի անտանելի է:»

«Զեռքէս եկանն ընելու պատրաստ եմ, ըսաւ թուտուզը: Պատանի, գնա իրեն հետ: Կրցածիս չափ՝ ձեր փախուստն ապահովընելու պիտի աշխատիմ: Ալ քեզմէ ընդ միշտ պիտի բաժնուիմ: Դժուար է ինձ քեզմէ զրկուիլ, իսկ Աննիկա շատ արտասուք պիտի թափէ:»

«Տար իրեն որոյնս, ըսաւ Ալեքսի շրթամբը թուեցուցին ձակասը շօշափելով. եւ Գուշ, հայր, օրհնեմ զիս, օրհնութիւնդ ինձ երջանկութիւն պիտի բերէ:»

Խոնարհեցաւ ծերունւոյն առջեւ որ իւր բազուկներն անոր վրայ տարածեց:

Անկեն մը կեցած աչքերն Ալեքսիի վրայ էր յառած Գրիգորովիչ. եւ իւր շրթանքները գողգողալով կ'արտաբերէին.

«Հուզէլբոյի ցեղը հարկ է որ ապրի եւ երջանիկ ըլլայ, իսկ Գրիգորովիչին անհետ կոր-
սուելու է աշխարհիս երեսէն:»

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Այն օրէն ետքը ժամն իւր հինգ էր. փե-
թերպուրկի դռներուն մէկէն ներս կը մանէին երկու ուղւոր՝ ռուս գեղացւոյ զգեստով: Մին՝ սպիտակ ալեօք՝ պնդեւ վատապաքեկ եւ ու-
ժասպառ, որ կարծես ամեն քայլափոխին գետին պիտի գլորէր. երկրորդն՝ մանկահասակ պատանի մը՝ բոլորովին գունատած եւ յոգնած՝ ուղւոր-
ութեան երկարութեան:

Այն պողոտան՝ յոր մօտ ըին երկու ու-
ղւորը, գրեթէ մարգարտափուր էր: Երկու-
գոյնը խոր շունչ մ'առնելով կեցաւ եւ տան մը պատին կեցաւ:

«Ոտերեզ այլ եւս զքեզ յառաջ տանելէ կը հրաժարին, եւ ալ շատ յոգնած եմ. սկսաւ խափիլ երիտասարդ ուղւորը: Մեր ճանապարհ-
հորդութեան ամէնէն դժուարին մասը յաղորու-
թեամբ անցուցինք. ալ փեթերպուրկ ենք: Բաղիկս կ'ոթնէ. քիչ մ'ալ յառաջ երթանք

եւ փնտռենք այնպիսի ապաստանարան մը, ուր առաջը նշմարուելու կարենանք իջնանել։»

«Բազմիդօգնութեան պէտք չունիմ, Ալեքսի Զուգէլքայի, ըսաւ ծերունին զօրաւորութեամբ ոտքի վրայ կանգնելով։ Ըստ անգամ առաջարկեցիր ինձ բազուկդ, այլ ամէն անգամ հրաժարեցայ. չդպայ քեզ՝ Սիպերիայի ահարկու վայրերէն մեր Զասմիլ բարեկամին օգնութեամբը մէկնելէն ի վեր. եւ երբ այժմ կանգ կ'առնում կը կենամ՝ զօրութեանս ապագան չէ. իմ կազմածքս բաւական զօրաւոր է, Ալեքսի։ Բայց յանկարծական զփրակտութիւն մը կրնայ ինձ հանդիպել, անակնկալ կաթուած մը կրնայ զիս ընդ միշտ քեզմէ բաժնել՝ խոտացածս քեզի Էյպտոնած։ Ա՛ռ այս թուղթս. հօրդ ապանին անունն ասոր մէջ գրուած է։ Սոյնը ձեռագրդ մէջ չդրած՝ կը խնդրեմ որ խոստանաս ինձ թէ կ'իյնը պիտի չընկանես՝ քանի որ առ այդ հրաման չստամ. — այլ է խնդիրն եթէ դիպուածը զիս քեզմէ բաժնէ։ Կ'երկնեմ։»

Այս խօսքերով ըստ բաւականի մեծ գրութիւն մը հանեց եւ պատանւոյն երկնցոց։

«Կ'երկնեմ», ըսաւ Ալեքսի այնպիսի ձայնով մը՝ որ կը գողգողար յուզումէն։

«Ա՛ռ ուրեմն։»

Թուղթը յանձնուեցաւ։ Հօրը սպաննին անունն ալ որդւոյն կրծոց վրայ կը հանգէր։

Թմբկի ձայն լսուեցաւ։ Ջօրաց ջոկատ մը յառաջ կու գար, որուն գլուխն էր անցած վերարկուի մէջ փաթթուած բարձրաստիճան զօրապետ մը։

Երկու ուղևորը մէկ կողմ՝ ամփոփուեցան, թէեւ երկիւղով. մէկ կողմ՝ երթալու ամենեւին վտանգ չկար. ո՞վ միտ կը գնէր երկու աղքատ գեղացոց։ Սակայն դիտուեցան։

Ինչպէս սէրը, նոյնպէս եւ ատելութիւնը սրասան կ'ընէ զմարդ. զօրապետին աչքին զարկաւ ուղևորաց կրտսերը։ Ծանցաւ անոր կերպարանքը, որ թէեւ կրած էր տերէն ու ներդու թիւններէն խաթարած, սակայն միշտ գեղեցիկ, միշտ յանգուցիչ էր։

«Ալեքսի Լաֆօն։»

Պատանին զարհուրած աչքը վեր վերցուց եւ իւր ռեւերիմ թշնամին զԳրիգորովէ իւր գիմացը տեսաւ։

«Պահայտիք, կեցէք. հրամայեց Գրիգորովէ. ձերբակալեցէք այս մարդս՝ որ Սիպերիայէ փախած յանցաւոր մին է։»

Մոգական զօրութիւն մ'Ալեքսին ի փախուստ մղեց, երկուքն իւր ուղևկիցը մոռնալ

տուաւ, այլ ծերունւոյն ջղապինգ բաղուկն անակնունկի զօրութեամբ պատանին բռնեց, Ծերունին սիգութեամբ զինուորաց զիմացն գնաց՝ որ պատանին ձերբակալել կ'ուզէին։

«Քանի մը վայրկեան անշարժ կեցէք, գոնեց զօրաւոր ձայնով. թող տուէք որ նախ այս մարդուն քանի մը խօսք ուղղւիմ։»

Ծերունւոյն խառնակեալ մազերով եւ անձկութենէն փալկող աչքերով տեսքը զինուորները յետս մղեց. այս միջոցիս ծերունին մերձենալով առնթրեակցին՝ ձեռք ձգեց ձիոյն սանձը. «Գրիգորովէ, կը խաբուիս, ըսաւ — կամ զիս ալ ձերբակալելու են։»

Տմարդի պաշտօնակալը սկսաւ թամբի վրայ տատանիլ եւ դիպնել։

«Հայրս՝ շնչեցին գեղնած շրթունքները։

«Գրիգոր Գրիգորովէ, յառաջ տարաւ ծերունին խառնութեամբ, ինչի ձիւդ վար եւ զիս լսէ. քեզ հաղորդելքս ուրիշին լսելեաց հասնելու չէ։»

Մեծ բռնութեամբ իւր ներքին զգածմանց վրայ կը տրէր Գրիգորովէ։

«Զեմ ծանշար այս մարդը, գոնեց սրածայն. հաւանականագոյնս միւսին պէս փախտաւ կան մըն է կամ խելարոյս մը. Երկուքն ալ բանտ տարեք։ Ոչ որ ասոնց հետ խօսի, ինչու որ տերութեան վտանգաւոր անձինք են։»

Ծերուն ձայնն ընդհատեց պաշտօնակալին խօսքը։

«Ամօ՛ք, նախաժողովը։ Երկոցս վայ քեզ։ Ուրիշ է, բայց ըլլայ —։»

Բարձրաձիւ աղաղակ մ'եղաւ կրծքէն։ Սիպերիայի արքայազայրէն, երկրպատես ծանապարհօրդութեան անհարթութիւններէն աւելի ազդեց որդւոյն չարութիւնը, որ ծերունւոյն սիրտն ի մահ ծակեց։ Ուշաթմաի գետին կործանեցաւ ծերունին։

Դարձաւ Ալեքսի եւ հազիւ կրցաւ շնչել։

«Փախիր, գնա Կայսեր, գնա Աղեքսանդրի. տուած թուղթս ամէն բան կը բովանդակէ։ — Ելի՛ր երջանիկ եւ ողորմէ, ես եմ —։»

Աչքը փակուեցաւ. կիսաբաց բերանն անշարժ մնաց։

Ի բնէ անգլայ զինուորք իսկ՝ տեսարանէս զգածուեցան։ Գրիգորովէ ձիւն վար իջնելով՝ խոնարհեցաւ ծերունւոյն որ անշարժ կը պառկէր։ Գրիգորովէին տղոյն կերպարանքը նորէն կարմրեցաւ եւ սկսաւ ուրախութեան ծառադայններ արձակել, երբ ձեռքը անոր սրտին վրայ դրաւ։

“Մեռեր է: Եղկելին ազատեցաւ:” ըստ պաղտութեամբ:

“Գու՛ ես եղկելին, գոչեց Ալեքսի ամէն բան մոռնալով: Տայրդ էր այն մարդն՝ որ ինք զինքը քեզի համար զրհսէին վերջն ալ՝ քեզմէ սպաննուեցաւ:”

“Ալայրիկ մի եւս եւ հա՛ս զքեզ պիտի մոռնայի:” յարեց Գրիգորովէ հեգնութեամբ:

“Բանտ տարէք այս փախստականը եւ վաղն առաւօտ կանուխ ի Սիպրիոս:”

Ալեքսի երկուղագին յետս մղեց իրեն մերձեցող զինուորը եւ սկսաւ փախչել, — ուր, Ինքն ալ չէր գիտեր:

Երկուղը թեւ էր տուած պատանւոյն քայլերուն: Անոր ետեւէն կը խուժէին զօրականը, մահու եւ կենաց խնդիր էր: Ուրեքը հազիւ դիտարկ կը շօշափէին, գոռաբար կընար շունչ առնուլ: Աչքին չէին երեւար առարկայք, մարդիկ՝ որոնց առջեւէն ստալալով կ’անցներ:

Երբ կողմանայ փողոց մը մտաւ բարձր դուռ մը ծածկան փակեց: Պահանջողները մէկ կողմ մղկելով՝ բաց դռնէն ներս լայնանիստ գաւիթը մտաւ: Գուռ մը բաց էր. սինազարդ շքեղ անցք մը պարզուեցաւ աչացն առջեւ: Երկու կողմը սակզած մեծ դռներ կային: Զօրականաց արժուր թէեւ մեղմացած՝ կը մօտենար: Ալ չէր կընար յառաջ երթալ. շունչը կը սպառէր, սիրտը կարծես թէ պիտի ձեղքուէր: Գլուխը սկսաւ դառնալ. ուստի ստիպուած մերձակայ պորթիւրեայ ծաղկամանի մը պատուանդանի վրայ նստաւ: Գուռ մը բացուեցաւ եւ սեմոց վրայ տեսնուեցաւ. բարձրահասակ փոխայր մը՝ որ մեղմ, բայց հրամայական ձայնով հարցուց. “Ի՞նչ է պատահած:”

Այս փայրկենիս ծառայից եւ զօրաց բազմութիւն մ’երեւցաւ անցքին ծայրը. նշան մը բաւական եղաւ զատուց հեռացնելու: Զինուոր մը յառաջ անցաւ, լի մեծարանք ողունեց եւ ըսաւ. “Գրիգորովէ հաղարպետին հրամանաւ Սիպրիոսէ փախած ռոբազոր մը բլուռնեղով բանտ պիտի տանելիք, որ մեր ձեռքէն ձորպղնջով յաղորդեցաւ հոս ապականիչ: — Ահա հոս կը կենայ:”

Տէրն աչքերն Ալեքսի կողմը դարձուց՝ որ պաղատելով ձեռքերն անոր էր կարկառած:

“Ի՛նչ: — Ե՛ղկելի: — Ալեքսի, կոմս Էուգենիթի, դու ես:”

“Իս եմ՝ Եփեսոսի Տէր. եւ օրումս մը, ժամու մը համար օգնութիւն կը խնդրեմ:”

Ալեքսանդր ոտք հանելով զԱլեքսի ըսաւ:

“Առանձնասենեակս եկուր. բարբարոսութիւն կ’ըլլար զքեզ այս փայրկենիս հրաժեշտ ձեռքը յանձնելը. սակայն Սիպրիոսէ փախած անձ մը պաղտպանել կամ ազատել չի կրնար եւ ոչ իսկ Ռուսիոյ թագաժառանգը. այսպիսի բան մը փայն շարք կընայ ընել:”

Եփեսոսի Ալեքսի իւր առանձնասենեակը տարաւ, որուն զարդարանաց ներդաշնակութիւնը Չարեւիչին կիրթ ճաշակ ունեւալը կ’ազատեցանէր: Բազմոց մը ցուցնելով ըսաւ.

“Հստեցէք, հանգիստ առէք, կոմս. այսպէս կընամ կոչել զՉեզ, լաֆոն, Չեր հաւատարիմ բարեկամը՝ որ Չեր Սիպրիոս քարոզուելէն ի վեր փութերապուրկէ չմեկնեցաւ: հաղորդեց ինձ Չեր պատմութիւնը, զոր Տօրս պատմելով՝ յաղորդեցայ մերէն տալ Չեր վիճակը եւ զՉեզ ազատ կացուցանել ամէն խիտ աշխատութիւնէ: Բայց Բնչ բան ստիպեց զՉեզ՝ փոխանակ խնդրազրով մը Չարին սիրտը կաղելու: Եւ զՉեզ չարի գործքի մը՝ որ զՉեզ նոր եւ ծանր յանցանաց պարտապան կ’ընէ:”

Ալեքսի ժամանակ չունեցաւ պատասխան տալու, ինչու որ խցին դուռը բացուեցաւ եւ գոմարեւել եւ բարկացայտ դիմեց որդւոյն առանձնասենեակը մտաւ Պօղոս:

“Ի՛նչ կը լսեմ, ըսաւ — եւ ձայնը կ’որոտար: Իմ որդի, Ռուսիոյ թագաժառանգը, իրենց քարոզաւորներն փախչող ռոբազորաց ապատանարան կու տայ եւ այն՝ Ռուսիոյ կայսերական պալատան մէջ:”

Ալեքսանդր պատանւոյն հիւժեղ դժմոյն ու տխրացած երեւոյթը ցուցուց:

“Եղկելոյն շնորհք, Տայր իմ:”

Ալեքսի գոռաբար կրցաւ ինքնակալին ոտքն իջնալ:

“Ահ հափան Տէր, ըսաւ պաղատելով. ահա կենքս յոտս Չեր: Կուգէք զիս զխնայել տուէք կամ միւսանգամ Սիպրիոսի բովիւն առաքեցէք ցկատարած կենացս, բայց միայն ի փութերապուրկ երկու նուիրական պարտքերս կատարելու համար ժամ մը, միմիայն ժամ մը շնորհեցէք: Ահ հափան Տէր, շարունակեց անյուստութեամբ՝ տեսնելով կայսեր կերպարանաց անփոփոխ ձեւը, գլխաւոր Տէր, այս պարտքերս այնպէս սուր ու նուիրական են որ եթէ անոց կատարման արգելք ըլլաք, մեծ պատասխանատուութիւն կը ծանրանայ Չեր վրայ առաջիկա սուրբոյ:”

“Այստիկ յուզուեր է. այսպէս կը իրաւի՞ Չարին հետ. կորսուած ես,՝ կ’ըսէր Չարեւիչ:

Բայց Ալեքսի առանց ուզելու այնպիսի ձայնով մը խոսած էր, որ Պօղոսի սրտին մէջ արեւնաւոր էր գտած: Կայսրը զգածուեցաւ:

«Կրնաս ինծի ըսել այս պարտքերը», հարցուց աչքը խնդրաբերուն վրայ ուղղելով:

«Կրնամ, ղեհ. Տէր. պատասխանեց Ալեքսի: Առաջինն է. ես եւ մայրս՝ Արմանա Շուղէլըյի կոմսուհին, ազնուախոհ մարդիկներէն մին ստորին ոճրագործութեան մ'ատակ համարեցանք. արդ պարտքս է անոր առջեւն ի ծուր իրանելով ներում ինչդիւր՝ իւր վրան տարակուսելու յանդգնելուս համար: Սոյն անձն է Օրլովի իշխանը, Ֆեոտորայի հայրը:»

«Ֆեոտորա Օրլովիչ ամուսնացած չէ, վրայ բերաւ Ալեքսանդր եռանդեամբ՝ եղիկընց վիշտաց բաժակին մէջ քանի մը կաթիլ ուրախութիւն հեղու գիտմամբ. ինք զինքն իւր մեղամաղձոտ հայրը հողալու տուած է:»

«Զինքն այդ վիճակէն ազատելու միջոց գիտեմ, գուցէ Ալեքսի ուրախութեամբ. այս թղթոյս մէջ, յառաջ տարաւ Գրիգորովիչ տուած գրութիւնը մէջոնց հանելով, նշանակուած է հօրս սպանչին անունը, զոր Օրլովիչ իշխանը կը կարծէինք:»

Չարը մտածութեանց մէջ ընկղմած էր: «Թող կու տամ որ այդ առանկարդ պարտքը կատարես. Տէր մի արասցէ, որ ես արգելք չըլլամ: Ինչ է երկրորդ պարտքդ, որ զքեզ փեթերսպուրկ կալու տրիպեց:»

«Ղեհափառ Տէր. երկրորդ պարտքս էր շեր Ղեհափառութիւնը զգուշացնել անարժան անձն մը՝ որ խնդրաբերուն սպառնալեօք յանուն շեր կը մերժէ, մինչդեռ — ինչպէս հաստատ գիտեմ — Չարն երբեք իւր լսելիքը չի խնուր հպատակեց արդար տրուենքներուն՝ կուզեն մերժ ըլլան ասոնք իւր գահուն կամ Սիւպերիայի տափաստանաց մէջ ապրող թունկուղներու արհամարհեալ ցեղին վերաբերին:»

«Ինչ ըսել կուզես, գուցէ Չարն ուսգնութեամբ: Զոյժ կ'ամբաստանես:»

«Ղեհ. Տէր անձ մը՝ որ խարդախութիւն մը գործած է եւ անտարբերութեամբ թող տուած է որ իւր հայրն իրեն տեղ իբր ոճրագործ Սիպերիա քաղաքի. անձ մը՝ որ թշուառ ծերունւոյն ցաւակցութեան խօքը, տող մը գրած չէ:»

Պօղոսի նկարագիրը ճանչցողը միայն կրնայ իմանալ՝ անոր կերպարանաց զիսկ տեսնուած գրգռութեան պատճառը. ընտանեկան կապը Պօղոսի համար սուրբ էր, սէր եւ մեծարմար էր

պահանջէր իւր որդիներէն, եւ մեծ ինամբ կը տանէր անոնց:

«Եւ այս անձը յանուն իմ արգարութիւն զլացրել է», հարցուց:

«Թունկուղաց ցեղապետը՝ Շասմիլ յանուն իւր ցեղին փեթերսպուրկ եկած էր Ղեհ. կայսեր իմացնելու Սմէլնոկորսքի հասնեցապետին բռնութիւնները: Անոր ծամբայ ելլելը յառաջունէ գիտցած պիտի ըլլայ շեր Ղեհափառութեան առնթերակացը՝ Գրիգորովիչ. ինչու որ յանուն կայսեր զինքն ընդունելով՝ անմիջապէս ետ դառնալ եւ այլ եւս Չարը չնկղել հրամայեց:»

«Ղայ իրեն, եթէ այսպէս բան ըրած է Գրիգորովիչ, գուցէ Չարը բարկացած: Ուրեմն ննգութեամբ ոտքի տան է առել իմ նշանաբանս՝ Արգարութիւն ամենուն:»

Գնաց դուռը բացաւ:

«Գացէք Գրիգորովիչը գտէք, հրամայեց բարձրաձայն. եւ անմիջապէս հոս՝ ձմեռային պալատը բերեք: Նշանակէ իւր տունն ինչ թուղթ որ կայ, անմիջապէս հոս բերուի:»

Յառաջուան տեղն երթալով՝ Ալեքսիի դարձաւ:

«Բնականաբար ըսածներդ պիտի ապացուցանես ալ: Արդ՝ ինչ պատճառներ ունիս այդ ամբաստանութիւնդ հաստատելու:»

«Ղեհ. Տէր. ինքնին իսկ Շասմիլի վկայութիւնը՝ որ Սմէլնոկորսքէ մեկնած ժամանակս ողջ առողջ էր:»

«Զինքն ու Գրիգորովիչը հայրն փեթերսպուրկ բերել կու տանք, ըսաւ Չարը: Ինքնին իսկ ծերունւոյն բերնէն կ'ուզեմ լսել՝ թէ ճշմարտի կան այսպիսի որդիք, որ զեղիսանան եւ ստանալիս թեմամբ անտարբեր մնան՝ գիտնալով իրենց հօր թշուառութիւնը:»

«Ծերունին Գրիգորովիչ այժմ բարձրագոյն գասաւորին առջեւ կ'ամբաստանէ իւր անբնական որդին, ըսաւ Ալեքսի տրամուլեմամբ: Գրիգորովիչն էր զիս իրեն հետ Սիպերիայէ փախչելու տրիպեց. ինքն էր հոս՝ ի փեթերսպուրկ հօրս սպանչին անունն յայտնել խոտաղողը. կը յուսար որ որդին իւր գործոց մէջոնց ելլէին վախճալով՝ ինծի օգնէ Գաղղիա փախչելու. բայց խաբուեցաւ: Ըստ պատահման Գրիգորովիչը զօրաց ջոկատի մը գլուխն անցած՝ մեր դիմացը ելաւ: Եւ թերուն հանդիպեցայ. ալ կորսուած էի: Նշոյն իսկ հօրն անակնադէպ կերպիս երեւնալով՝ որ գողցես գերեզմանէ ելած կանգնած էր անոր առջեւը, հաղիւ կրցաւ վայրկեան մ'անոր պաղ-

արիւնութիւնը շարժել: Չեմ ձանձնար, ըսաւ, այն մարդը որ ինք ղէնքն անոր համար էր զուհած. ուրացաւ, յիմար հոգեակնց եւ երկուքին ալ իւր ոճրագործ ձերբակալել հրամայեց:»

«Եւրուհին ապր չէր սպասեր, շարունակեց Ալեքսի. որդւոյն շարութիւնն ի սպաս ընկձնց այն մարմինն ու հոգին՝ որ այնչափ վշտեր էր կրած: Իւր վերջին շունչն աւանդեց հրամայելով ինձ որ փախչիմ եւ բախտս Չարին ձեռքը դնեմ: Ատողս քայլերս հոս ուղիւց, ահա յոտս Չեր կամ:»

Չվտահալութեան ստուերն նշմարուեցաւ կայսեր դիմաց վրայ:

«Մարդը մեռեր է, ըսաւ. բնականաբար մեռած մարդ մը հաշուի չ'առնուիր: Ո՛վ գիտէ արդեօք արդեամբք յիմար չէր առնութրականցի հայրն համարուողը: Թառնկուցաց ցեղապետին նշանամբք բուռածն ալ կրնայ անշնան ըլլալ: Ի մի բան պատմութիւնդ. վիպական կը հնչէ ինձ, զոր նախապաշարեալ ունինդիր մը դիւրաւ իրականութեան տեղ ընդունելու կը միտեր:»

«Վեհ. Տէր, գողեց Ալեքսի լի ցաւով: Բայց թերեւս վիպին լուծուում հոս է: Գնթերսպուրի մանկը միջոցին այս թուղթս ինձի առաւ Գրիգորովէ այն դէպքին համար, երբ յանկարծաւ կան դժբախտութիւն մը զինքը ինձմէ անջատեր. իւր խօսքին համաձայն՝ այս թուղթս Օրլովէ իշխանին անմեղութիւնը պիտի ցուցնէ եւ թերեւս այնպիսի բաներ ալ բովանդակէ, որովք հաստատուի ամբարտաւանութիւնս այն անձին դէմ, որ զիս կ'ատէ եւ կը հայածէ. եւ որուն պատճառաւն է որ այնչափ դաւան օրեր ունեցայ:»

«Բայց...» հրամայեց Չարը ձեռքովը գրութեան կնիքը ցուցնելով:

Ալեքսի կնիքը բեկանեց եւ երկու գրութիւն երեւան ելաւ: Ասոնց միոյն վրայ գրուած էր «Չարին»: — Ի՞նչ մեծարանքը Ալեքսի տոյնն ինքնակայնն սուաւ: Սաստիկ միդում մը կը դրար իւր թուղթը բանալու, սակայն մեծարանքը սպասել կը հրամայէր:

Պոլոսի դէմքն եւս քան զեւս կը մթագնէր: Յիմար մ'սպասէ չի գերեր, ըսաւ վերջապէս: Հաւատք ընծայելու կը սկսիմ: Այս տողերուս մէջ կը յիշուի Հասմիլ՝ թուրքուցաց ցեղապետը: Վայ քեզ, Գրիգորովէ, եթէ յանցաւոր գտնուիս:»

Հրամանաբեր զօրապետ մը դուռը մեղմով բայեց եւ ներս մտաւ. ձեռքը թղթոց ահագին տրցակ մը: «Վեհ. Տէր. ահա այն թղթերը՝ զորոնք Գրիգորովէի գրասենյակին մէջ գտանք:»

Չարը ձեռքովը տեղանք ցուցնելով «Հոն դիր. ըսաւ: Ո՛ր է ինքը:»

«Վեպարեւոյցի՝ ոստիկանապետին քովն է. հիմայ հոս կ'ըլլայ:»

Կայսրը ձեռքով պաշտօնակալին հեռանալու հրաման տուաւ. եւ ապա Ալեքսիին քովն գալով ըսաւ. «Գրիգորովէի գալէն յառաջ մեր գործքը ընցընենք, կ'ազեմ գիտնալ թէ ինչ բանի համար կոտորանքին Վեպարեւ թախծութեան մասնուած է, զոր եւ ոչ իսկ իշխան տիրոջը կրցաւ անհետ ընել, զոր երկուր ունինգրութեան մ'եօքն կոչոս անոր շնորհեց: Կարգա նայինք նամակը, միտն Շուգէլքոյի:»

Հապաճեալով եւ յուզումն դողողալով կարգաց թուղթը եւ կրճէն զարհուրանաց ձայն մ'ելաւ. սկսաւ տատանել, թուղթը ձեռքէն գետին ինկաւ, եւ ինքն ալ աղաղակ մ'արձակեց եւ մարելով գետին վրիթցաւ:

Ալեքսանդր, որ սաստիկ այլալլած էր, օգնութեան մարդ կանչեց: Շտապք անդգայացեալը հեռաւ որ սենեակ մը տարին՝ կայսրը հրամանաւ հարկ եղած դարմանն ընելու: Իսկ Չարը ծռելով Ալեքսիի ձեռքէն ինկած թուղթը վերցնելով կարգաց:

«Զօրութիւններս սպասելու վրայ են. կը «զգամ թէ ասոնք հազիւ հոգ պիտի աւանտ «Փնթերսպուրի հասնելու» հոս մէկ ծառուկ «ոճիւս պատիժը կրելու, որ ցեղին մէջ ժաւ «ուսագութիւն է դարձած անցնելով հօրմէն «որդւոյն: Միպերից այնչա զաշտաց մէջ ան- «ձայն՝ առանց որդւոյս յանցանաց վրայ տրտըն- «ընլու կը մեռնէի, եթէ Շուգէլքոյի արկնաւ- «թախտի հոգին հատուցում չուզէր իւր որ- «դւոյն ձեռքը: Երկրորդ Գրիգորովէն անպատիժ «ձեռք երկնցնելու չէ Շուգէլքոյի որդւոյն, «իսլու որ առաջինն ինքնին իսկ են էի, որ Օր- «մանի գրեղաւը Մեքայէլ Շուգէլքոյի կոմսին «ծառայած ժամանակս՝ կոյր աստութեամբ «մ'առ Վիկտոր լաֆոն՝ կոմսին քարտուղարը, «փոթորկաց գիշեր մ'անառուի մէջ մահացու «ղէնքը կոմսին ուղիղեցի քարտուղար կարծելով, «եբբ ինքը կնոջը քաղձանաց համաձայն իւր «փոքրիկ որդին Օրլանէն առն կը բերէր:»

Ասոր կը յաջորդէին սպանութեան վրայ արուած մանրամասն տեղեկութիւնք, որ խոստովանութեան ճշմարիտ ըլլանն այնպէս կը պարզէին, որ ալ աքարակոսի տեղի չէր կրնար մնալ, եւ յայտնի էր տեսնուել թէ Օրլովէ իշխանը բոլորովին անմեղ էր: Չարը տակաւին թուղթն ամբողջովն ընկերցած չէր, երբ Գրիգորովէի

գալտտեան լուրը բերուեցաւ՝ որ անմիջապէս ներս մտաւ ըստ հրամանի կայսեր:

Կայսեր պաշտպանեալը Մեծ-իշխանին առանձնասենեակը մտած ժամանակ՝ թէպէտ եւ իւր թղթոց գրաւուրը չէր գիտեր, սակայն այլ-այլած էր, եւ հազիւ կրնար ըստ երեւութիւն հաստատուն քաղաւածք ընծայել:

«Գրիգոր Գրիգորովիչ, միշտ բարեօրդ բաղձացած եմ եւ շատ բան տեսնել ուզած չեմ» քաղ զինուոր ըլլալուդ եւ զքեզ հաւատարիմ համարելուս: Գրիգոր Գրիգորովիչ, զիս կը ծանշնաս. միայն ճշմարտութիւնը կարող է պատիժ մեղմել:

«Վեհ. Տէր, սկաւ Գրիգորովիչ թղթովիւ, էթէ մէկը զիս ամբաստանած է, մի միայն թշնամական զրպարտութեամբ կրնայ —»:

«Լուի, հրամայեց կայսրը եւ հետեանալով այն սեղանէն՝ յոռն առեւելք կեցած էր, շարունակեց. կը տեսնեն այս թղթերը:»

Մեռելային դեղնութիւն մը պատեց պաշտպանելոյն շինական կերպարանը: Ինք զինքն այնպէս ապահով համարած էր ի շնորհս կայսեր, որ եւ ոչ իսկ միտքն էր ինկած՝ թէ կրնան իւր ապօրէն գործառնութիւնքն յերկան ելլել ուստի եւ ամենեւին փոյժ տարած չէր բազմամտանգ թղթերը քննելու:

Մէկ հայեցուածքով կայսրն թափանցեց իմացաւ Գրիգորովիչի ներքինը:

«Դուն, սրբոյնիւ, ինք զինքդ կը դատապարտես, ըսաւ կասկածանք: Պատասխան տուր: Աչացդ առջեւ մենոյդ փախտախանը հայրդ էր, որ զքեզ աքսորեց գերծուցանելու. համար ինքն էր աքսորք գացած:»

«Շնորհք, Վեհափառ Տէր:»

«Դուն էիր թունկուղաց ցեղապետը՝ զՀասմիլ իմ անուամբ փութերապուրկէ մերժողն, որ եկած էր ինծեւ արդարութիւն խնդրելու:»

«Շնորհք, Վեհափառ Տէր:»

«Շնորհք, գուցէ Պօղոս լի ցամամբ: Շնորհք այն մարդուն՝ որուն եւ վատհացած էի եւ որ զիս մասնեց: Շնորհք այն մարդուն՝ որ հպատակներս իմ ատենէս կը մերժէ, եւ անարգարութեան արատոյն վրաս գալուն պատճառ կ'ըլլայ: Գիտեմ, ոմանք արգէն զիս խիտ ու անարգար կը կոչեն, յառաջ տարաւ Աղէքսանդրին դառնալով՝ որ մէկ կողմը լուռ կը կենար. սակայն Աստուած գիտէ, որ մի միայն մտածութիւն մ'ունենած եմ» որ է ժողովրդոց բարօրութիւնը ու պետութեան ապահովութիւնը:

Առանց Գրիգորովիչի երեսը նայելու՝ որ

սարսափահար ի ծուր իջած կը կենար, հնչեցուց զանգակը եւ ներս մտնող պաշտնակալին հրամայեց. «Չերբակալուի այս թշուառը, իսկ այս թղթերս առանձնասենեակս բերուին:»

Այս խօսքերով՝ մեկնեցաւ կայսրը Մեծ-իշխան Աղէքսանդրի խցէն:

* * *

Պօղոս Ա մտախոհ նստած էր իւր գրասենեակին առջեւ, երբ որդին՝ Աղէքսանդր ներս մտաւ: Քաղցրահնչուն մեղմ ձայնով մը՝ «Վեհափառ Տէր, ըսաւ Չարեւիչք. Վեհափառ Տէր, շնորհք մը խնդրելու եկած եմ. շնորհք՝ Ալեքսի Ըուզէլքովի համար:»

«Իրկին յանցաւոր է, ըսաւ կայսրը խստութեամբ. Սիպերիայէն փախած աքսորեալ մը —»:

«Վեհափառ Տէր, շարունակեց Աղէքսանդր աներկիւղ — իւր գեղեցիկ դէմքը ծանրութիւն մը զգեցաւ. կ'ուզեմ Չեր միտքը յիշատակ մը բերել: Անուախոհ մամիս մահուան նախընթաց օրն էր, երբ կայսրուհին ինձ սրտաշարժ պատմութիւն մը պատմեց, որուն դիւցազնը՝ մանուկ մը, կոշտ ու արբեալ գործաւորաց ձեռքէն ի փառիդ աղապար է զՄեծ-իշխանն Պօղոս եւ թէ հայրս այն տղան յիշատակին համար մերթ ընդ մերթ բարեգործութիւններ ու շնորհքներ կ'ընէ եղբւր՝ Հայր, յառաջ սոյն մանկան կը խնդրեմ այս շնորհքս Ալեքսիի համար:»

Կայսեր բազմախնին ճակատը պարզեցաւ. խիտ դէմք մը ըլլեցաւ:

«Չեմ կրնար, ըսաւ տկար ձայնով. սակայն կայ միշտ մը, այսինքն ընդհանուր ներում —»:

Ուրախական ծիծաղ մ'իւր թեւերը տարածեց Մեծ-իշխանին դիմաց վրայ:

«Հայր, յառաջ տարաւ. Ըուզէլքովի Գաղղիա ծնած է. եւթարեցեք որ ինքն է այն ազնուական գործքը կատարողը՝ այնպէս աւելց ու սիրուն, ինչպէս ասի:»

Տիէ մը մանրանկար կենդանագիր մը հանելով կայսեր ցուցցոյ: Կայսրը մեքենայէս աչքն անոր ուղղեց, բայց յանկարծ կերպարանքը փոփոխութիւն մը կրեց:

«Ինչպե՞ս այս սիրուն դէմքը՝ երկայն ոսկեգոյն գանգրահար մազերով — չէ, չեմ սխալիր — ինձ ծանօթ է. անընթաց որոշմուած է մտացա մէջ: Այս կենդանագիրս ի՞նչպէս ձեռք ձգեցիր:»

«Կենդանագիրս Ալեքսիի մանկութիւնը կը ներկայացընէ, պատասխանեց Չարեւիչք. զոր Լաֆօն՝ իւր խնամակալը նկարած է. ինք ինձ տուաւ:

ի կողմանէ Ալեքսիի իբր երախտագիտութեան յիշատակ՝ Սիպերիա տանող սայլը չեղած։

Եւ չտուածն եղաւ. կայսեր սիրտն արտաքոյ կարգի մեղմացաւ եւ աչքերն լուսաւորեցան։

«Եւ ես զինքը Սիպերիա արտորեցի, ըսաւ մեղմաձայն. այն կարգադրութեան զո՛հ եղաւ՝ զոր աւելորդ երկիւղն հաստատել տուաւ ինձ. զոր եւ ցայս վայր չկրցայ յետս կոչել։»

Խորհրդոց մէջ խորատու ջածնի մ'անգամ վեր վար գնաց եկաւ իւր խցին մէջ, եւ ինքն իրեն խօսելով շարունակեց, «Գոնէ այժմ բուժելու եմ այն վէրքը, զոր ձեռօքս եմ բացած։ Ալեքսի Լաֆոն՝ Ռուսաց Մեծ-իշխանն պահանջ մ'ունէր։ — Ռուսիոյ կայսրը՝ Պօղոս սոյն պահանջը կը կատարէ. — եւ այս ըլլայ առաջին վճարումը։»

Ածադարանքը մերձեցաւ գրասեղանին եւ թղթի մը վրայ քանի մը սող գրելով Չարեւիչին յանձնեց։ Յանձնածն այն ուքաղն էր, որով ընդհանուր ներքում կը շնորհէր ամէն պաշտօնակալաց՝ որ պաշտօնին մէջ չբարձրանալուն համար՝ հրաժարած էին ծառայութենէ եւ կամ ընդդէմ կարգադրութեան փեթերսպուրկ մնալուն։ պատժուած էին։

Աղքատները կը ցնծար ոգւով։ Եւ սաստիկ շարժած խնայրեցաւ եւ համբուրեց Տօրն աղը։

Համբուրին ձայնը չլուսեցաւ ըստ յարուսիս տիրող սովորութեան։ Բայց Պօղոս Ա. իմացաւ անոր նշանակութիւնն եւ ծիծաղեցաւ. ինչու որ երբ սիրտը կը խօսի, ամօթահայր կը մեկնի սին եւ ընդունայն սովորութիւնը։

* * *

Խաւ պարտան ներքին խցերէն միշտ մէջ բազմականի մը վրայ նստած էր Օրլովիչ իշխանը։

Բժշկաց ճարտարութիւնն ու ֆէոտորայի անխոնջ խնամատարութիւնը թէեւ կրցած էին իշխանին հոգին պատող խաւարը փարատել, սակայն տկար մեղամաղձոտութիւն մը տակաւին կար վրան, զոր անհետ ընել չէր յաջողած որեւէ իյն գիտութիւն։ Լուս ու մուշն օրերը կ'անցընէր իւր առանձնասենեակը։ Կ'ուզէր որ աշխարհ զինքը մոռնայ, ինչպէս ինքը զաշխարհ մոռցած էր։ Իշխանը ժամանակն կ'անցընէր կամ գիրք կարդալով եւ կամ ֆէոտորայի հետ խօսակցելով՝ որ Տօրը հիւանդութիւնը պատճառ բռնելով ամուսնանայէ կը հրաժարէր։ Ծառայից մէջէն հաւատարմագոյնը միայն կրնային իշխանին խուցը մտնել։

Կէս օրէն յառաջ ծիրշ այն ժամուն, յուրում սայլ մը փեթերսպուրկի փողոցներէն Սիպերիա կը տանէր զԳրիգոր Գրիգորովիչ, իշխանին սենեկին դուռը մեղմով բախելէն ետքը՝ ներս մտաւ ոսկեհագն համադգեստով վստի երիտասարդ մը։

«Տէր իշխան, կրնամ գալ։»

Իշխանն յանկարծակիի գալով՝ բոլորովին այլայլեցաւ եւ տեղէն ցատքեց. «Աստուած իմ, կարելի՞ է. Նորին կայսերական Բարձրութիւնը՝ Չարեւիչ ինքնին։»

«Քաղաքավարան ձեւեր պէտք չեն, ըսաւ Աղքատները ազնուութեամբ՝ իշխանին խաթարեալ դիմացնայելով. կը յուսայի զՉեղ արքունիքը տեսնել, այլ ի զուր պատահից ցայս վայր. եւ ահա ես Չեղի եկայ։ Չեք աջակցութեան կը կարօտիմ, Օրլովիչ։»

«Ներքեցեք, Մեծափառ Տէր, ըսաւ Օրլովիչ երկիւղազին. բայց ես աշխարհի համար մեռած եմ։ Հիւանդութեան տուամբը կապալ կաշկանջեալ՝ իցէս անգամ դուրս ելելու կը վստիմ։ Որչափ ալ Չեք ազնուատուութիւնը կը պատուէ զմեզ —»

«Չեք օգնութիւնը մի զլանաք, իշխան. Գիտեմ որ պատուաւոր մարդ մըն էք։ Խնդիրն ալ պատուաւոր գործի է, որուն կատարման Չեք աջակցութեան կը կարօտիմ։ Մտածեցէք, իշխան. յառաջ տարաւ առանց Օրլովիչի ժամանակ թող տալու, որ հաս խնդիրը պատուաւոր մարդու մ'անարատութիւնն աշխարհի ցուցնելու վրայ է, որ երկայն տարեկան յանցանքի մ'անէ՞ծքը կրկու եր ստիպուած, զոր ամենեւին գործած չէր. ուրեմն կ'ուզէ՞ք առայս Չեք աջակցութիւնն ինձ շնորհել։»

Ամբողջ մարմնովը դողալով՝ լսեց Օրլովիչ Մեծ-իշխանին խօսքերը։ Ոչ. գոչեց. չեմ ուղեր աշխարհի. Գրեթե զմանը մեռեալները միւսանգամ լոյս աշխարհ կը հանէ։ Սիպերիայի սառուցապատ դաշտավայրաց զոհերը կրնան ես դառնալ՝ որ ասոնք իրենց անէ՞ծքը յետս կոչեն։»

«Մեռեալք չեն յառներ, յարեց Աղքատները շեշտելով. անոնց տեղը երկինք կը գատէ։ Բայց Սիպերիա իւր զոհերը կը թողու, որ զղնջեալ սրտի վկային անմեղութիւնը, Կոտանդինն վեհապետը, իշխան Օրլովիչ։»

Դուռը բացուեցաւ։

«Ալեքսի»

Արտասուալից աշերով՝ պատանին Շուգէլքոյի իշխանին ոտքն ինկաւ։

«Ներք. գոչեց պաղատելով. ներք մօրս՝ որ

գերեզմանն է: Ներէ՛ կենդանեաց: Գրիգորովիչը կը կուռէր հայրս սպաննողը. սխալման մը զո՛հ գացած է Միքայէլ Շուգէլբոյի:»

«Իշխան Օրլովիչը, — Լաֆօնն էր որ իշխանին կը մերձենար — ծոռնի չի կրնար Ձեր առջեւն յերկիր խոնարհիլ, ինչու որ գլխուս մազը Ձերինին պէս սպիտակ է: Բայց ձեռքերս կը կարծառին առ Ձեզ եւ բերանս կը գոռէ: Ներէ:»

Այս վայրկենիս դրան սեմոյ վրայ տեսնուեցաւ ֆէտտորա: Դեղնած էին այտերը. բայց աւքերը կը փալիւէին՝ ինք զինքն անակնկալ երջանկութեան հասած տեսնելուն:

«Ներէ, հայր, ներէ, ըսաւ մեղմով. որդւոյդ երջանկութեանը համար ներէ:»

Օրլովիչը թեւերը բացաւ: Բերնէն ձայն չեւաւ: Բայց մէկ անգամէն ընդգրկելով զԱլեքսի եւ զՖէտտորա՝ երկուքն իրարու մօտեցուց:

«Արգարեւ գեղեցիկ օր, ըսաւ Ալեքսանդր սաստիկ շարժած՝ դառնալով Լաֆօնին. անդինը պիտի դողմուրի մտացս մէջ այս անմոռանալի օրն իրր իրատ. իսաւարաւ՝ ի լոյս, փորձութեամբ՝ յըստացումն:»

«Այո՛. անմոռանալի օր, պատասխանեց Լաֆօն բարձրաձայն. կրկին գլխէ անմոռանալի վաճն զի այսօրուան օրս — յիշեցէք Մեծափառ Տէր — որ զմեզ իսաւարաւ՝ ի լոյս, փորձութեամբ յըստացումն առաջնորդեց, որ զԱլեքսի Շուգէլբոյի՝ ֆէտտորա ակապորբոյի հետ յաւիտենական կապով զօգեց — է Մայիսի տասնուվեցը:»

«Այսօր Մայիսի տասնուվեցը, աղաղակեց իշխանը եւ տգոյն կերպարանքը կարմրեցաւ: Երկայն տեմանակէ ի վեր ինծի համար ո՛չ օր կար, ո՛չ ժամ, բայց հիմայ, փառք Աստուծոյ, ամէն դառնութիւն վերջացաւ:»

Թաւշէ թանձր վարագոյնները ուրախութեամբ բացաւ, որ երկայն ատենէ ի վեր լուսոյն խոցը մտնելուն արգելք կ'ըլլային, եւ արեգակը լուսաւորեց խոցը եւ իւր ճառագայթներն ի քարանձաղ ինկան անպատում ուրախութեամբ հըռուեալ կերպարանաց վրայ:

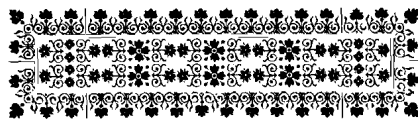
* * *

Պօղոսի կեանքն ու վախճանը պատմութեան կը վերաբերի: Զինքը կը թողունք հոն, ուր իւր լիազօր իշխանութեամբ թոռնկուզաց իրաւացի ինդիքը կատարեց եւ Սմէլինկոյքի Նահապետկան պաշտօնանկ ըրաւ:

Գրիգորովիչ իւր կեանքը խեղճութեամբ ի Սիկսերիս կնքեց:

Օրլովիչ իշխանն ու Լաֆօն կարճ ժամանակ միայն կրցան Ալեքսիի ու ֆէտտորայի երջանկութեան մասնակցիլ: Բայց գողցես երկուքին օրհնութիւնն ալ անոնց վրայ իշած էր, ինչու որ Ալեքսի ու ֆէտտորա երջանկութեամբ անուցին իրենց կեանքը՝ իրենց որդւոց շըլանին մէջ:

Դեռ այսօր Թուսիս արքայատոհմն մէջ ցեղէ ցեղ յառաջ կ'երթայ Շուգէլբոյի տոհմը եւ ի նմա յորդւոց յորդի կը պահուի Մոյսէ-Գոնի յիշատակը:

ՄՅԱԼԻԹԻՍԻՍ

ՆՈՐԱՐԱԴՈՒՐԵ

Բընդիրիւնայ քաղաք մը:

Ուսանեք զարմանալի գիւտ մ'ըրին ի կենդրոնական Արիսի ի Թուրքաստան՝ մերձ ի Քարքի եւ Ուրտուի աջ եզերքէն ոչ շատ հեռու կը ձգի ժայռաբերանց շղթայ մը, որ բազմաթիւ ծերպեր ունի: Քննելով իմացուեցաւ թէ այն ծերպերն ընդերկրեայ շատ հին քաղաք մը կը տանին: Աւերակաց մէջ դառնուած կուց մնացորդ, գրութիւնք եւ դրամք եւ ցուցնեն՝ թէ այս քաղաքս Քրիստոսէ իբր երկու դար յառաջ կառուցուած է: Քաղաքն՝ որ երկու վերստ երկայնութիւն ունի, աներանելի լարիւրութեամբ մըն է՝ անցքերով, նրբուղիներով, ճամբաներով եւ հրապարակներով. վերջինքս երկու երեք դասիկն բարձր շէնքերով շըլապատեալ են: Տանց մէջ ամէն տեսակ անօթք կը գտնուին, զոր օրինակ կուժ, սափոր, թակոյիկ եւ այլն: Ինչ ինչ ճամբաներ աննշաններն են դարձած փլելով վար թափուած հողակոյտներով, քաղաքիս բնակչաց շատ զարգացած ըլլալուն վկայ են՝ բայց ի տանք բարձրութենէն՝ ճանապարհաց եւ հրապարակաց չափակցութիւնն եւ հողէ ու մետաղէ անօթք, արդուգործի վերաբերեալ առարկայից եւ դրամաց գեղեցիկութիւնը, Հաւասարակալոյն երկրին ծոցն այսպէս ճարտարութեամբ ծածկեալ քաղաքս գաւթեր յառաջ ժողովրդեան մ'ընդգէմ՝ վաշկատուն աւազակաց իբր պատուապարան կը ծառայէր:

ՏՆՏԵՍՈՒԿՈՆ

Կարի մերքնայ նա առողջութիւն:

Արեւ մեքենայի դարագլուխ կազմող գիւտն երբ քառուսհինգ տարի յառաջ սկսաւ բովանդակ աշխարհը զարմացնել, շատ շահեցաւ լուսեցաւ՝ բայց մը, որ մտածել կու տար: Բայց մեքենայով